

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

PATRYCJA KOZŁOWSKA-KALISZ

ORCID: 0000-0003-3970-362X

kozłowskakalisz@gmail.com

Polskie prawo karne wobec czasu wojny – wybrane zagadnienia

Polish Criminal Law in Relation to a Time of War – Selected Issues

Prawnokarne regulacje odnoszące się do czasu wojny obejmują bardzo szeroki zakres zagadnień związanych – najogólniej rzecz ujmując – z wyznaczeniem odpowiedzialności karnej za przestępstwa związane z wojną i konfliktami zbrojnymi (przestępstwa wojenne, popełniane w czasie wojny czy w związku z wojną, ale też np. przestępstwa skierowane przeciwko pokojowi traktowanemu jako stan wolny od wojny i konfliktów zbrojnych). Zagadnienia te, ze względu na ich uniwersalny i globalny charakter oraz zainteresowanie społeczności międzynarodowej, są przedmiotem regulacji przede wszystkim na płaszczyźnie prawa międzynarodowego, którego normy – przyjmowane przez umawiające się państwa – stają się także częścią wewnętrznych porządków prawnych¹. Z uwagi na obszerność tej problematyki w niniejszym artykule jedynie zasygnalizowano pewien jej wycinek, zawężony do przedstawienia niektórych regulacji polskiego prawa karnego, które po odzyskaniu przez Polskę niepodległości aż do czasów współczesnych odnosiły się do unormowania zagadnień odpowiedzialności karnej związanych z czasem wojny.

¹ Należą do nich np. Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171) czy też statuty międzynarodowych trybunałów karnych, w tym Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708). Po II wojnie światowej przykładem tego typu regulacji było porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz.U. 1947, nr 63, poz. 367).

Nie trzeba przekonywać, że czas wojny jest szczególnie, z perspektywy prawnej (w tym prawnokarnej) wymaga on szczególnych, często wyjątkowych i nadzwyczajnych regulacji w różnych obszarach życia społecznego. Niektóre z tych regulacji tworzone są niejako „na wypadek” wojny, czyli ustanawiane są w czasie pokoju po to, by zaktualizować się dopiero w sytuacji wojennej. Inne zaś wprowadzane są w konsekwencji wojny, a ich celem jest „naprawienie” skutków wojny i reakcja na skonkretyzowane sytuacje czy zachowania wywołane wojną lub podjęte w czasie wojny i w związku z wojną. W uregulowaniach współczesnego polskiego prawa karnego (wprowadzanych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości) można odnaleźć zarówno przepisy odnoszące się do takich właśnie szczególnych unormowań w zakresie odpowiedzialności karnej za czyny popełnione w czasie wojny (które są konsekwencją wojny), jak i takie, które mają na celu w jakimś zakresie zmodyfikowanie tej odpowiedzialności „na wypadek” wojny. Do aktów prawnych należących do pierwszej z tych grup należą chociażby wydane pod koniec i po zakończeniu II wojny światowej dekrety: Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego² (tzw. sierpniówka); PKWN z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa³; z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r.⁴; z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego⁵, a także ustawa z dnia 29 grudnia 1950 r. o ochronie pokoju⁶. Wprowadzały one różne modyfikacje odpowiedzialności karnej w stosunku do obowiązujących wówczas przepisów

² Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16; t.j. Dz.U. 1946, nr 69, poz. 377.

³ Dz.U. 1944, nr 10, poz. 50. Dekret ten miał być z założenia aktem wyjątkowym – właśnie na okres wojny. Został uchylony dekretem z dnia 16 września 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1945, nr 53, poz. 300), tj. z dniem 17 grudnia 1945. Por. K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989, s. 111.

⁴ Dz.U. 1946, nr 41, poz. 237.

⁵ Dz.U. 1946, nr 5, poz. 46. Postanowienia dekretu PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. w zakresie katalogu przestępstw objętych jej postanowieniami były zmieniane dekretem z dnia 16 lutego 1945 r. o zmianie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1945, nr 7, poz. 29) oraz dekretem z dnia 3 kwietnia 1948 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1948, nr 18, poz. 124). Por. obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1946, nr 69, poz. 377).

⁶ Dz.U. 1950, nr 58, poz. 521.

(w szczególności Kodeksu karnego [k.k.] z 1932 r.⁷) oraz zwiększały represje karne poprzez zaostrzenie grożących kar, wyłączenie stosowania pewnych instytucji czy też wprowadzenie nowych typów czynów zabronionych. Na przykład dekret PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. przewidywał w zasadzie katalog zbrodni wojennych, polegających m.in. na zabójstwach, prześladowaniu czy znęcaniu się nad ludnością cywilną, osobami wojskowymi, jeńcami wojennymi oraz na działaniu na szkodę osób przebywających na obszarze Państwa Polskiego, w szczególności przez ich ujęcie lub wywożenie osób poszukiwanych albo prześladowanych przez władzę okupacyjną z jakichkolwiek przyczyn (z wyłączeniem ścigania za dokonanie przestępstw pospolitych), jeśli czyny te były popełniane „na rękę władzy okupacyjnej niemieckiej”. Dekret sierpniowy był konsekwencją przyjęcia założenia o bezwzględnej konieczności ukarania hitlerowskich zbrodniarzy wojennych i zdrajców narodu oraz należał do pierwszych na świecie ustaw karnych dotyczących właśnie odpowiedzialności za zbrodnie wojenne z okresu II wojny światowej⁸. Co więcej, dekret ten za wymienione w nim zbrodnie wojenne z art. 1 przewidywał jedynie karę śmierci, a była to sankcja bezwzględnie oznaczona⁹; w razie skazania za przestępstwo określone w tym dekrete sąd orzekał również utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz przepadek całego mienia skazanego¹⁰. Z perspektywy zasad gwarancyjnych prawa karnego najbardziej istotne (i jednocześnie najbardziej kontrowersyjne, choć z oczywistych względów uzasadnione) było złamanie zasady nieretroaktywności prawa karnego – postanowienia dekretu miały być bowiem stosowane do czynów popełnionych w czasie od 1 września 1939 r. do 9 maja 1945 r.¹¹. Ważne było także wyłączenie niektórych ogólnych zasad odpowiedzialności karnej

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571).

⁸ J. Ziewiński, *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Warszawa 1973, s. 200; A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2010, s. 111.

⁹ W świetle art. 1 dekretu PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. kto, idąc na rękę władzy państwa niemieckiego lub z nim sprzymierzony: 1) brał udział w dokonywaniu zabójstw osób spośród ludności cywilnej albo osób wojskowych lub jeńców wojennych, 2) przez wskazanie lub ujęcie działał na szkodę osób ze względów politycznych, narodowościowych, wyznaniowych lub rasowych poszukiwanych lub prześladowanych przez władzę, podlegał karze śmierci. Aktualnie, przy stosowaniu przepisów tego dekretu, należy mieć na uwadze, że zamiast przewidzianej kary śmierci orzeka się karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zob. art. 13 pkt 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 554).

¹⁰ Art. 7 dekretu PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r.

¹¹ Zgodnie z pierwotną treścią art. 9 dekretu PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. wchodził on w życie z dniem ogłoszenia i miał zastosowanie do wszystkich przestępstw, przewidzianych niniejszym dekretem, popełnionych w czasie po 31 sierpnia 1939 r. Przepis ten został zmieniony dekretem z dnia 10 grudnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstwa i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1946, nr 69, poz. 376), który przewidywał, że

za przestępstwa objęte dekretem – nie miała tu zastosowania zasada podwójnej przestępczości czynu, w razie jego popełnienia za granicą (art. 6 k.k. z 1932 r.); wyłączone zostało stosowanie instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności (art. 61 k.k. z 1932 r., art. 57 k.k.WP¹²); działanie „pod wpływem groźby, rozkazu lub nakazu” co do zasady nie mogło zwolnić sprawcy z odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstw przewidzianych w dekrete (art. 5 § 1 dekretu)¹³. Natomiast dekret PKWN o ochronie Państwa z 1944 r. przewidywał wiele typów przestępstw znamienych dla „czasu wojny”¹⁴, zagrożonych alternatywnie karą więzienia albo karą śmierci. Zaliczono do nich m.in. przestępstwo nielegalnego posiadania broni w czasie wojny (art. 4 lit. a), sprowadzenia w czasie wojny niebezpieczeństwa katastrofy (art. 4 lit. b), dopuszczenia się w czasie wojny aktów sabotażu (art. 5), nielegalnego posiadania w czasie wojny aparatu radiowego, nadawczego czy odbiorczego (art. 6), zakładania związku przestępczego w czasie wojny (art. 8), rozboju w czasie wojny (art. 9), uchylania się od świadczenia pieniężnego i rzeczowego w czasie wojny (art. 9). W razie skazania za przestępstwa przewidziane tym dekretem orzekano obligatoryjnie utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych (art. 12), a w wypadku kary śmierci – także obligatoryjnie przepadek całego mienia skazanego (fakultatywnie w razie skazania na inną karę; art. 13). Co więcej, z mocy art. 14 dekretu PKWN o ochronie Państwa przepisy o zbrodniach stanu przewidziane w Kodeksie karnym Wojska Polskiego (tj. art. 85–99, 101–103) miały być właśnie w czasie wojny stosowane także wobec osób cywilnych, tj. podlegających powszechnemu, a nie wojskowemu prawu karnemu. Dekret PKWN o ochronie Państwa miał moc wsteczną – wszedł w życie z dniem ogłoszenia (3 listopada 1944 r.), ale z mocą obowiązującą od dnia 15 sierpnia 1944 r. Natomiast na mocy dekretu o odpowiedzialności karnej za odstępowania od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r. wprowadzono nowy typ przestępstwa polegający na zgłoszeniu przez obywatela polskiego w czasie pomiędzy 1 września 1939 r. a 9 maja 1945 r. przynależności do narodowości niemieckiej lub uprzywilejowanej przez okupanta (art. 1 § 1). Za zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej uważało się również zgłoszenie pochodzenia niemieckiego (art. 1 § 2). Sprawca tego „nowego” przestępstwa podlegał karze więzienia do lat 10. Obok kary pozbawienia wolności sąd mógł orzec grzywnę, a jako kary dodatkowe utratę praw publicznych

przepisy dekretu stosuje się do czynów popełnionych w czasie od 1 września 1930 r. do 9 maja 1945 r.

¹² Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27).

¹³ Szerzej na temat regulacji działania na rozkaz w dekrete PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. zob. J. Ziewiński, *op. cit.*, s. 200–216.

¹⁴ Dekret PKWN o ochronie Państwa miał być z założenia aktem tymczasowym – właśnie na „czas wojny”, stąd posługiwał się tym terminem w wielu przepisach. Zob. J. Lityński, *op. cit.*, s. 169.

i obywatelskich praw honorowych oraz przepadek całości lub części majątku. Sąd mógł ponadto zarządzić ogłoszenie wyroku skazującego w pismach na koszt skazanego¹⁵. W zakresie odpowiedzialności za przestępstwo określone w art. 1 tego dekretu nie stosowało się niektórych (wprost wyłączonych) przepisów Kodeksu karnego z 1932 r. i Kodeksu karnego Wojska Polskiego (np. zasady podwójnej przestępności czynu w przypadku jego popełnienia za granicą, instytucji stanu wyższej konieczności czy warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności)¹⁶ ani przepisów dekretu z dnia 2 sierpnia 1945 r. o amnestii¹⁷. Bieg przedawnienia ścigania i wyrokowania w sprawach o przestępstwo określone w art. 1 dekretu rozpoczynał się 9 maja 1945 r. Naruszającym zasadę nieretroaktywności prawa karnego był także dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyczację życia państwowego – miał on zastosowanie do czynów zabronionych dekretem, popełnionych przed 1 września 1939 r. Przewidywał szereg „nowych” typów przestępstw, takich jak np. działania na szkodę Narodu lub Państwa Polskiego („idąc na rękę ruchowi faszystowskiemu lub narodowosocjalistycznemu”; art. 1 i 3), przynoszenia korzyści faszyzmowi lub narodowemu socjalizmowi (art. 2), rozpowszechniania i sporządzania pism nawołujących do popełnienia przestępstw przewidzianych w dekreście lub ich pochwalania (art. 4), brania udziału w dręczeniu osoby więzionej z powodu jej działalności politycznej lub społecznej (art. 5), narzucania antydemokratycznej ustawy konstytucyjnej lub zmiany prawnie obowiązującego ustroju w duchu faszystowskim (art. 6). Dekret wydłużał terminy przedawnienia za przewidziane w nim przestępstwa w stosunku do zasad ogólnych (tj. przewidzianych w art. 86 i 87 k.k. z 1932 r.): przedawnienia ścigania – do 25 lat, a także przedawnienia orzekania – do 30 lat¹⁸.

Uregulowania powołanych dekretów stanowią przykłady prawnokarnych reakcji na nadzwyczajną sytuację historyczną, jaką była II wojna światowa, wprowadzających odstępstwa od ogólnych zasad odpowiedzialności karnej czy nowe typy zabronione albo też zaostrzających odpowiedzialność karną ze względu na popełnienie określonych przestępstw właśnie w czasie wojny. Ustawa o ochronie pokoju z 1950 r., stanowiąc w preambule, że „propaganda i przygotowania do nowej wojny stanowią największą groźbę dla pokojowej współpracy narodów i są zbrodnią przeciw ojczyźnie i całej ludzkości”, wprowadziła natomiast nowe typy przestępstw – zbrodni przeciwko pokojowi, do których należały: uprawianie

¹⁵ Postanowienia dekretu o odpowiedzialności karnej za odstępstwa od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r. przewidywały przypadki niepodlegania karze za przestępstwo z art. 1 dekretu (art. 4), a także wyłączające odpowiedzialność karną za jego popełnienie.

¹⁶ Por. art. 5 dekretu o odpowiedzialności karnej za odstępstwa od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r.

¹⁷ Dz.U. 1945, nr 28, poz. 172.

¹⁸ Art. 7 ust. 2 dekretu.

propagandy wojennej (art. 1), podżeganie lub nawoływanie do wojny, ułatwianie szerzenia propagandy (prowadzonej przez ośrodki uprawiające kampanię podżegania do wojny), zwalczanie lub spotwarzanie Ruchu Obrońców Pokoju (art. 2). Wskazane zbrodnie wojenne zagrożone były karą więzienia do lat 15; w razie skazania za te przestępstwa sąd mógł orzec jako kary dodatkowe: utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz przepadek mienia w całości lub w części¹⁹.

Niezależnie od tych wyjątkowych regulacji, związanych ze szczególną potrzebą unormowania zagadnień związanych z odpowiedzialnością karną po zakończeniu II wojny światowej, polski ustawodawca – także w perspektywie historycznej – traktował „czas wojny” jako okoliczność stanowiącą element konstrukcji niektórych typów czynów zabronionych, przewidzianych w przepisach przede wszystkim wojskowego prawa karnego. Czas wojny, z tego punktu widzenia, stanowił albo znamię modalne (okoliczność czasu)²⁰, albo okoliczność zaostrzającą odpowiedzialność karną (znamię kwalifikujące zmodyfikowanych typów przestępstw). W tym kontekście „czas wojny” pojawił się np. w przepisach Kodeksu karnego wojskowego (k.k.w.) z 1932 r.²¹, a czyn popełniony w czasie wojny definiowany był w jego art. 33 § 7 jako czyn popełniony: a) w czasie pozostawania wojska lub marynarki wojennej w stanie mobilizacji ogólnej lub częściowej – przy czym, w razie mobilizacji częściowej, za popełniony w czasie wojny uważa się czyn żołnierza, pełniącego służbę w jednostce objętej mobilizacją lub powołanego do służby w takiej jednostce, albo b) na obszarze, na którym wprowadzony został stan wojenny, przez czas trwania tego stanu, albo c) w czasie

¹⁹ Przepisy ustawy o ochronie pokoju obowiązywały do 1 września 1998 r., tj. do wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r. Por. art. 3 § 1 ustawy Przepisy wprowadzające Kodeks karny.

²⁰ Na przykład w art. 38 Kodeksu karnego wojskowego z 1932 r. (zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy, Dz.U. 1932, nr 91, poz. 765), który przewidywał odpowiedzialność karną żołnierza, który w czasie wojny naruszył obowiązek służbowy i tym spowodował, że przedsięwzięcia nieprzyjacielskie doznały poparcia albo że dla przedsięwzięć siły zbrojnej polskiej lub sprzymierzonej powstało niebezpieczeństwo lub szkoda (za to przestępstwo żołnierz podlegał karze więzienia do lat 10).

²¹ Wcześniej obowiązujący Kodeks karny wojskowy z 1928 r. (rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie Kodeksu karnego wojskowego, Dz.U. 1928, nr 36, poz. 328) posługiwał się znamieniem „w polu”, będącym odpowiednikiem późniejszego „czasu wojny” (zob. dział ósmy „O przestępstwach, popełnionych wobec zebranych szeregowych, w polu, w obecności nieprzyjaciela”). Zgodnie z art. 41 przepisy tego Kodeksu o przestępstwach, popełnionych w polu, odnosiły się: 1) przez czas pozostawania wojska, marynarki wojennej lub ich poszczególnych części w stanie zmobilizowanym; 2) przez czas trwania stanu wojennego, ogłoszonego z mocy ustaw na obszarach tym stanem objętych; 3) do jednostek wojskowych, którym podczas rozruchu, rokoshu lub przedsięwzięcia wojennego dowodzący oficer służbowo ogłosił, że podczas tychże do nich przepisy powyższe będą stosowane; 4) do jeńców wojennych, którym najwyższy w miejscu ich pobytu dowodzący oficer służbowo oznajmił, że przepisy powyższe do nich będą stosowane.

należenia do stanu faktycznego jednostki wojskowej, której podczas działania przestępnego, określonego w art. 64²², lub podczas przedsięwzięcia wojennego dowodzący oficer służbowo ogłosił, że będą do niej stosowane przepisy o przestępstwach, popełnionych w czasie wojny, albo d) przez jeńców wojennych, którym przełożony nad nimi w miejscu ich pobytu oficer służbowo ogłosił, że będą do nich stosowane przepisy o przestępstwach, popełnionych w czasie wojny. Niezależnie od znamienia „czasu wojny” Kodeks karny wojskowy z 1932 r. wprowadził także pojęcie „w obliczu nieprzyjaciela”, które najczęściej występowało właśnie jako znamię kwalifikujące; w obliczu nieprzyjaciela znajdowała się jednostka wojskowa lub statek powietrzny od chwili spotkania się lub gotowości do spotkania się z nieprzyjacielem (art. 33 § 8)²³. Natomiast na gruncie Kodeksu Karnego Wojska Polskiego, zgodnie z jego art. 72, przestępstwo było popełnione w czasie wojny, jeżeli zostało popełnione w okresie pozostawania Państwa Polskiego w stanie wojny, tj. od chwili ogłoszenia lub faktycznego rozpoczęcia działań wojennych do ogłoszenia o ich zakończeniu. Podobnie do Kodeksu karnego wojskowego z 1932 r. w Kodeksie Karnym Wojska Polskiego zdefiniowano znamię „w obliczu nieprzyjaciela” – w świetle art. 73 przestępstwo było wówczas popełnione w obliczu nieprzyjaciela, kiedy jednostka wojskowa znajdowała się w zetknięciu lub w możliwości zetknięcia się z nieprzyjacielem²⁴. Do przestępstw, w których okolicznością kwalifikującą (a więc przesadzającą o surowszej karze) było ich popełnienie w czasie wojny, należały m.in. przestępstwa dezercyjne (art. 43 i 44 k.k.w. z 1932 r., art. 109 § 2–5 k.k.WP), przestępstwo odmowy wykonania rozkazu (art. 59 k.k.w. z 1932 r., art. 119 § 2 k.k.WP), przestępstwa związane z uchylaniem się od służby i obowiązków służbowych i wojskowych (art. 45, 46, 47, 51 i 52 k.k.w. z 1932 r., art. 110 § 2 i art. 111 § 2 k.k.WP). I tak np. przestępstwo odmowy wykonania rozkazu na gruncie Kodeksu karnego wojskowego z 1932 r. (art. 59 § 1) było zagrożone karą więzienia do lat 3 lub twierdzy albo karą aresztu wojskowego, a jeżeli sprawca popełnił je w czasie wojny – karą wię-

²² Zgodnie z art. 64 k.k.w. z 1928 r. oficer, osadzony w areszcie domowym, który samowolnie mieszkanie opuści, karany będzie zamknięciem w więzieniu lub w twierdzy na czas do miesiąca sześciu lub aresztem wojskowym; zarazem orzeka się wydalenie z korpusu oficerskiego. Oficer, osadzony w areszcie domowym, który przyjmuje odwiedziny, karany będzie zamknięciem w więzieniu lub w twierdzy na czas do miesiąca sześciu lub aresztem wojskowym; w cięższych wypadkach orzeka się wydalenie z korpusu oficerskiego.

²³ W Kodeksie karnym wojskowym z 1932 r. znamię „w obliczu nieprzyjaciela” występowało w konstrukcji przestępstwa z art. 41 jako znamię modalne sytuacji (przestępstwo uchylania się od walki czy czynności służbowej), natomiast w pozostałych stanowiło znamię kwalifikujące (art. 48, art. 55 § 3, art. 59 § 3, art. 64 § 3, art. 81 § 3).

²⁴ Znamię „w obliczu nieprzyjaciela” występowało w Kodeksie Karnym Wojska Polskiego w przestępstwie z art. 104 (jako znamię modalne) oraz jako znamię kwalifikujące w typach przestępstw z art. 117 § 3, art. 119 § 3, art. 124 § 3, art. 135 § 4.

zienia do lat 10 (art. 59 § 2)²⁵. Dezercja żołnierza w czasie wojny (art. 46 § 2) zagrożona była na gruncie Kodeksu karnego wojskowego z 1932 r. karą więzienia na czas nie krótszy od 1 roku, a w obliczu nieprzyjaciela – karą śmierci (art. 48), podczas gdy w typie podstawowym – karą więzienia do lat 10 (art. 46 § 1); na gruncie Kodeksu Karnego Wojska Polskiego dezercja w czasie wojny zagrożona była karą więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karą śmierci (art. 109 § 2), podczas gdy w typie podstawowym – karą więzienia do lat 5 (art. 109 § 1)²⁶.

W Kodeksie karnym z 1969 r.²⁷ pojęcie czasu wojny nie występowało – ani jako znamię modalne, ani jako znamię kwalifikujące w typach przestępstw. Kodeks ten posługiwał się natomiast terminem „sytuacja bojowa”, rozumianym jednak nieco inaczej niż „czas wojny”, sytuacja bojowa dotyczyła bowiem każdej fazy walki z nieprzyjacielem i w różnych odległościach od niego; mogła mieć miejsce nie tylko w czasie wojny, lecz także w czasie pokoju²⁸. Oznaczało to, że sytuacja bojowa była skonkretyzowaną sytuacją faktyczną walki (albo gdy w każdej chwili było możliwe starcie z nieprzyjacielem)²⁹, niezależnie czy miała ona miejsce w czasie wojny czy też wówczas, gdy formalnie wojna nie była prowadzona, choć w praktyce z sytuacją bojową mamy do czynienia najczęściej właśnie w czasie wojny. Na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. sytuacja bojowa stanowiła w warunkach ostatecznej potrzeby wojskowej uzasadnienie użycia broni przeciwko żołnierzowi, który odmawiał posłuszeństwa, porzucał broń lub samowolnie opuszczał stanowisko, jeżeli okoliczności wymagały natychmiastowego przeciwdziałania, a inne środki nie były wystarczające (art. 291). Wymuszenie posłuchu dla rozkazu w sytuacji bojowej usprawiedliwiało zatem stosowanie środka szczególnego i nadzwyczajnego, jakim było użycie broni wobec niesubordynowanego żołnierza, bez narażenia się na odpowiedzialność karną używającego broni w związku działaniem w sytuacji kontratypu ostatecznej potrzeby. Sytuacja bojowa była także na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. znamieniem kwalifikującym przestępstwa odmowy wykonania rozkazu. Otóż w świetle art. 310 tego Kodeksu żołnierz, który dopuścił się przestępstwa niewykonania lub odmowy wykonania rozkazu albo wykonywał rozkaz niezgodnie z jego treścią, właśnie w sytuacji bojowej, podlegał karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5 albo

²⁵ Dopuszczenie się przestępstwa odmowy wykonania rozkazu m.in. w czasie wojny, ale dodatkowo jeszcze „w obliczu nieprzyjaciela”, zagrożone było karą więzienia na czas nie krótszy od lat 5 lub dożywotnio, albo karą śmierci (art. 59 § 3 k.k.w. z 1932 r.).

²⁶ Szerzej na temat znamienia „czas wojny” w przepisach prawa karnego wojskowego por. P. Kozłowska-Kalisz, *Kilka uwag o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione w czasie wojny*, [w:] *Reforma prawa karnego wojskowego w kontekście aktualnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa [artykuł złożony do druku].

²⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94).

²⁸ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981, s. 101, 121.

²⁹ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 865, 891.

karze śmierci (podczas gdy niewykonanie rozkazu w typie podstawowym zagrożone było karą pozbawienia wolności do lat 5 – art. 309 § 1).

W Kodeksie karnym z 1997 r.³⁰ termin „czas wojny” – podobnie jak w Kodeksie karnym z 1969 r. – także nie występuje jako pojęcie normatywne. Jednakże po raz pierwszy w polskim kodeksie karnym (i to jako pierwszym w ramach części szczególnej) znalazł się rozdział zatytułowany „Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne” (rozdział XVI)³¹. Obejmuje on typy przestępstw, których przedmiot ochrony stanowi co najmniej jedno wskazane w tytule dobro prawne (pokój, ludzkość) oraz przestępstwa wojenne (które jednak nie posiadają jednolitej ustawowej definicji).

Spośród wszystkich przestępstw rozdziału XVI Kodeksu karnego z 1997 r. jedynym przestępstwem, w którym przedmiotem ochrony jest wyłącznie pokój, jest przestępstwo wywołania wojny napastniczej z art. 117; pozostałe są przestępstwami przeciwko ludzkości lub wojennymi albo należą do obu tych kategorii³². W rozdziale XVI znajdują się też takie przestępstwa, które mogą być popełniane zarówno w czasie wojny czy konfliktu zbrojnego, jak i w czasie pokoju (np. przestępstwo użycia środków masowej zagłady z art. 120)³³.

W opisie typów przestępstw zawartych w rozdziale XVI obowiązującego Kodeksu karnego często nie wynika wprost, że dotyczą one wojny, ale użycie w nich terminów takich jak np. „w czasie działań zbrojnych” (art. 122 i 126), „jeńcy wojenni” (art. 123), „obszar okupowany” (art. 125), „nieprzyjacielskie siły zbrojne” (art. 124) przesądza o tym, że co do zasady związane są one z wojną i mają charakter przestępstw wojennych³⁴, popełnianych w praktyce właśnie w czasie wojny. Obowiązujący Kodeks karny z 1997 r. przyjął też zasadę nieprzedawniania się zbrodni przeciwko pokojowi, ludzkości i przestępstw wojennych (art. 105 § 1)³⁵.

Aktualnie termin „czas wojny” jako pojęcie normatywne występuje w przepisach ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny³⁶ (podobnie występowało ono w poprzednio obowiązującej ustawie z dnia 21 listopada

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1138).

³¹ Tytuł rozdziału XVI Kodeksu karnego z 1997 r. nawiązuje do systematyki przyjętej w art. VI Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (Trybunału Norymberskiego), który wymieniał właśnie te trzy kategorie przestępstw.

³² T. Gardocka, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis 2023.

³³ M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, Legalis 2023.

³⁴ T. Gardocka, *op. cit.*

³⁵ Por. art. 43 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.), a także przepisy Konwencji o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 26 listopada 1968 r. (Dz.U. 1970, nr 26, poz. 208, ze zm., załącznik).

³⁶ T.j. Dz.U. 2022, poz. 2305.

1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej³⁷). Jednocześnie ustawa o obronie Ojczyzny stanowi – w świetle art. 2 pkt 2 – że ilekroć w ustawie jest mowa o czasie wojny, należy przez to rozumieć czas działań wojennych prowadzonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, których początek i koniec jest określany w trybie postanowienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej wydanego na wniosek Rady Ministrów. Tak rozumiany czas wojny nie jest zatem tożsamy z czasem faktycznego trwania działań zbrojnych czy konfliktu zbrojnego, lecz wyznaczony zostaje formalnymi aktami prawnymi – postanowieniami Prezydenta RP. W dziale XXV ustawy o obronie Ojczyzny zawarto przepisy karne przewidujące typy przestępstw znamiennej ich popełnieniem właśnie „w czasie mobilizacji lub wojny” (art. 687 i 689)³⁸. Do przestępstw z ustawy o obronie Ojczyzny znamiennej czasem mobilizacji lub wojny należą: niezgłoszenie się do czynnej służby wojskowej (art. 687), uchylenie się od obowiązku służby wojskowej (art. 688), naruszenie obowiązków związanych ze świadczeniami osobistymi lub rzeczowymi (art. 689). Typy przestępstw z art. 687 i 688 ustawy są zbrodniami (przestępstwo z art. 687 jest zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, a przestępstwa z art. 688 – na czas nie krótszy od lat 5). Odpowiedzialność karna za przestępstwa popełnione w czasie mobilizacji lub wojny została rozszerzona na osoby pełniące służbę w jednostkach zmilitaryzowanych albo do niej powołane – zgodnie z art. 691 ustawy ponoszą one odpowiedzialność karną za przestępstwa popełnione w związku z tą służbą według przepisów odnoszących się do żołnierzy w czynnej służbie wojskowej³⁹. Analiza przepisów art. 687–689 ustawy o obronie Ojczyzny pozwala na stwierdzenie, że mają one charakter przepisów szczególnych w stosunku

³⁷ T.j. Dz.U. 2021, poz. 372. W przepisach karnych tej ustawy pojawiał się termin „w czasie mobilizacji lub wojny”, występujący jako znamień w typach czynów zabronionych z art. 239–244. Zgodnie z art. 4a ust. 1 pkt 4a tej ustawy do kompetencji Prezydenta RP należało – w razie konieczności obrony państwa – postanowienie, na wniosek Rady Ministrów, o dniu, w którym rozpoczyna się czas wojny na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; w tym samym trybie Prezydent RP postanawiał o dniu, w którym czas wojny kończy się.

³⁸ W świetle art. 2 pkt 16 ustawy o obronie Ojczyzny ilekroć w ustawie jest mowa o mobilizacji, należy przez to rozumieć proces przygotowania państwa, w tym Sił Zbrojnych, do osiągnięcia gotowości do przeciwdziałania bezpośredniemu zewnętrznemu zagrożeniu bezpieczeństwa państwa, uruchamiany zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

³⁹ Zgodnie z art. 691 ust. 3 ustawy o obronie Ojczyzny w rozumieniu przepisów karnych w czasie mobilizacji lub wojny: 1) niezgłoszenie się do służby w jednostkach zmilitaryzowanych w określonym terminie i miejscu jest równoznaczne z niezgłoszeniem się do pełnienia służby wojskowej; 2) obowiązek służby w jednostkach zmilitaryzowanych jest równoznaczny z obowiązkiem służby wojskowej; 3) służba w jednostkach zmilitaryzowanych jest równoznaczna z czynną służbą wojskową; 4) niewykonanie lub odmowa wykonania polecenia przełożonego, wydanego w sprawach służbowych osobie pełniącej służbę w jednostce zmilitaryzowanej, jest równoznaczna z niewykonaniem lub odmową wykonania rozkazu.

do niektórych kodeksowych przepisów przeciwko obronności (art. 143, 144 i 145 k.k.) w takim właśnie zakresie, w jakim penalizują wymienione w nich przypadki uchylania się od służby wojskowej i niezgłaszania się do tej służby ze względu na ich popełnienie „w czasie mobilizacji lub wojny”⁴⁰. I tak np. przepis art. 687 ustawy o obronie Ojczyzny stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 144 § 1 k.k. – niezgłoszenie się powołanego do czynnej służby wojskowej do odbywania tej służby „w czasie mobilizacji lub wojny” (art. 687 ustawy o obronie Ojczyzny) stanowi zbrodnię zagrożoną karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 oraz typ kwalifikowany ze względu na te właśnie znamiona w stosunku do typu podstawowego z art. 144 § 1 k.k., który jest występkiem zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 3.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę, że o unormowaniach polskiego prawa karnego stanowiących reakcję na czas wojny nie można mówić jedynie w kontekście historycznym oraz że mogą one dotyczyć nie tylko wojny z udziałem państwa polskiego; uregulowania takie zaktualizowały się bowiem współcześnie w obliczu wojny, która wybuchła za wschodnią granicą Polski – wojny w Ukrainie⁴¹. Przykładem takich regulacji są chociażby prawnokarne przepisy zawarte w ustawie z dnia 13 kwietnia 2022 r. o szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego⁴². W art. 15 tej ustawy wprowadzono nowe przestępstwa stanowiące zbrodnie (zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3) polegające na naruszeniu albo omijaniu zakazów określonych w unijnych rozporządzeniach sankcyjnych, wprowadzających środki ograniczające w związku z inwazją Rosji na Ukrainę⁴³. Jeżeli przestępstwa te zostałyby popełnione w zakresie działalności przedsiębiorcy, za sprawcę czynu zabronionego uznaje się osobę odpowiedzialną za zawarcie

⁴⁰ Por. szerzej na ten temat: P. Kozłowska-Kalisz, *op. cit.*

⁴¹ Co ciekawe, mimo faktycznie trwającej od 24 lutego 2022 r. wojny w wyniku napaści rosyjskiej, w Ukrainie nie ma formalnego stanu wojny – wprowadzono natomiast stan wojenny bez wypowiedzenia wojny przez Ukrainę. Por. szerzej na ten temat oraz co do zmian w ukraińskim prawie karnym w konsekwencji napaści Rosji: M. Mozgawa, M. Szupiana, *Zmiany w ukraińskim kodeksie karnym związane z toczącą się wojną z Federacją Rosyjską*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” [złożony do druku].

⁴² T.j. Dz.U. 2023, poz. 1497.

⁴³ Chodzi o naruszenie zakazów określonych w przepisach rozporządzenia Rady (WE) nr 765/2006 z dnia 18 maja 2006 r. dotyczącego środków ograniczających w związku z sytuacją na Białorusi i udziałem Białorusi w agresji Rosji wobec Ukrainy (Dz.Urz. UE L 134/1, 20.05.2006, ze zm.), rozporządzenia Rady (UE) nr 833/2014 z dnia 31 lipca 2014 r. dotyczącego środków ograniczających w związku z działaniami Rosji destabilizującymi sytuację na Ukrainie (Dz.Urz. UE L 229/1, 31.07.2014, ze zm.), rozporządzenia Rady (UE) nr 2022/263 z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie środków ograniczających w odpowiedzi na uznanie niekontrolowanych przez rząd obszarów ukraińskich obwodów donieckiego i ługańskiego oraz nakazanie rozmieszczenia rosyjskich sił zbrojnych na tych obszarach (Dz.Urz. UE L 421/77, 23.02.2022, ze zm.).

transakcji handlowej. Ustawa z dnia 13 kwietnia 2022 r. wyłącza także przewidzianą w Kodeksie karnym zasadę prawa intertemporalnego (regułę kolizyjną z art. 4 § 1 k.k. stosowania ustawy względniejszej) – jeżeli wymienione w ustawie czyny były bezprawne według przepisów rozporządzenia 765/2006, rozporządzenia 833/2014 lub rozporządzenia 2022/263 w czasie ich popełnienia, a w czasie następującym po popełnieniu czynu, wskutek zmiany lub uchylecia tych rozporządzeń przestały być bezprawne, do czynów tych stosuje się ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, nie wyłączając przepisów o zatarciu skazania. Nowym typem czynu zabronionego wprowadzonym przez ustawę z dnia 13 kwietnia 2022 r. jest też zakaz stosowania, używania lub propagowania symboli lub nazw wspierających agresję Rosji na Ukrainę (np. symbolu „Z”), zagrożony grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

W kontekście wojny w Ukrainie zasygnalizowania wymaga również problem odpowiedzialności karnej obywateli polskich, którzy decydują się na ochotniczy udział w tej wojnie po stronie ukraińskiej. Z perspektywy polskiego prawa karnego narażają się oni na odpowiedzialność za przestępstwa przeciwko obronności, w szczególności przestępstwa podjęcia służby wojskowej w obcym wojsku z art. 141 § 1 k.k. czy przestępstwa prowadzenia zaciągu obywateli polskich lub przebywających w Rzeczypospolitej cudzoziemców do służby wojskowej w obcym wojsku z art. 142 § 2 k.k. Kwestia ta, choć dostrzeżona przez ustawodawcę, jak dotąd nie została jednak finalnie uregulowana na korzyść obywateli polskich walczących w Ukrainie. W dniu 13 kwietnia 2022 r. do Sejmu trafił senacki projekt ustawy o niekaraniu ochotników broniących wolności i niepodległości Ukrainy (EW-020-837/22). Wprowadza on swoistą abolicję w odniesieniu do popełnienia czynów zabronionych przez polskie prawo karne, związanych ze wstąpieniem i służbą przez obywateli polskich w obcych siłach zbrojnych, tzn. ze służbą w Siłach Zbrojnych Ukrainy w związku z agresją Federacji Rosyjskiej. Projekt ten jeszcze w kwietniu 2022 r. został skierowany do Biura Legislacji oraz Biura Analiz Sejmowych, ale jak dotąd nie został przekazany do kolejnego etapu prac legislacyjnych.

Podsumowując, należy zauważyć, że przepisy prawa karnego odnoszące się do czasu wojny stanowią tylko pewien wycinek regulacji prawnych związanych z wojną, choć – ze względu na ich represyjny charakter – są istotnym elementem zarówno przeciwdziałania samym konfliktom zbrojnym, jak i zwalczania zachowań szczególnie nagannych (zwłaszcza z perspektywy interesu Państwa, obrony jego niepodległości i suwerenności) w tym nadzwyczajnym i wyjątkowym czasie, jakim jest czas wojny.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989.
- Czubiński L., *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981.
- Gardocka T., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis 2023.
- Kozłowska-Kalisz P., *Kilka uwag o zaostreniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione w czasie wojny*, [w:] *Reforma prawa karnego wojskowego w kontekście aktualnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa [artykuł złożony do druku].
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117–221*, Legalis 2023.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2010.
- Mozgawa M., Szupiana M., *Zmiany w ukraińskim kodeksie karnym związane z toczącą się wojną z Federacją Rosyjską*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” [złożony do druku].
- Ziewiński J., *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Warszawa 1973.

Akty prawne

- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1944, nr 4, poz. 16; t.j. Dz.U. 1946, nr 69, poz. 377).
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27).
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa (Dz.U. 1944, nr 10, poz. 50).
- Dekret z dnia 16 lutego 1945 r. o zmianie dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1945, nr 7, poz. 29).
- Dekret z dnia 2 sierpnia 1945 r. o amnestii (Dz.U. 1945, nr 28, poz. 172).
- Dekret z dnia 16 września 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz.U. 1945, nr 53, poz. 300).
- Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyczację życia państwowego (Dz.U. 1946, nr 5, poz. 46).
- Dekret z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939–1945 r. (Dz.U. 1946, nr 41, poz. 237).
- Dekret z dnia 10 grudnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstwa i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1946, nr 69, poz. 376).
- Dekret z dnia 3 kwietnia 1948 r. o zmianie dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1948, nr 18, poz. 124).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.).
- Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 26 listopada 1968 r. (Dz.U. 1970, nr 26, poz. 208, ze zm., załącznik).
- Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171).
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich

- zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. 1946, nr 69, poz. 377).
- Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r. (Dz.U. 1947, nr 63, poz. 367).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie Kodeksu karnego wojskowego (Dz.U. 1928, nr 36, poz. 328).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy (Dz.U. 1932, nr 91, poz. 765).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 765/2006 z dnia 18 maja 2006 r. dotyczącego środków ograniczających w związku z sytuacją na Białorusi i udziałem Białorusi w agresji Rosji wobec Ukrainy (Dz.Urz. UE L 134/1, 20.05.2006, ze zm.).
- Rozporządzenie Rady (UE) nr 833/2014 z dnia 31 lipca 2014 r. dotyczące środków ograniczających w związku z działaniami Rosji destabilizującymi sytuację na Ukrainie (Dz.Urz. UE L 229/1, 31.07.2014, ze zm.).
- Rozporządzenie Rady (UE) nr 2022/263 z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie środków ograniczających w odpowiedzi na uznanie niekontrolowanych przez rząd obszarów ukraińskich obwodów donieckiego i ługańskiego oraz nakazanie rozmieszczenia rosyjskich sił zbrojnych na tych obszarach (Dz.Urz. UE L 421/77, 23.02.2022, ze zm.).
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708).
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1950 r. o ochronie pokoju (Dz.U. 1950, nr 58, poz. 521).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. 2021, poz. 372).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1138).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 554).
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (t.j. Dz.U. 2022, poz. 2305).
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2022 r. o szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1497).

ABSTRACT

The article presents selected regulations of Polish criminal law (also from a historical perspective) relating to the regulations of criminal liability related to the time of war. Some of these regulations were established as a consequence of the war, and their purpose was in particular to regulate the issue of criminal liability for behavior undertaken during and in connection with the war. Others were introduced “in case” of war so that they could only be updated in a war situation. The concept of time of war can be found in the provisions of Polish criminal law (especially military criminal law) as a hallmark of types of crimes – as a modal circumstance of the time of committing the crime and as a qualifying hallmark, determining a more severe punishment.

Keywords: war; time of war; crime; Polish criminal law; criminal liability

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono wybrane regulacje polskiego prawa karnego (także z perspektywy historycznej) odnoszące się do unormowań odpowiedzialności karnej związanej z czasem wojny. Niektóre z nich ustanawiano w konsekwencji wojny, a ich celem było w szczególności uregulowanie odpowiedzialności karnej za zachowania podjęte w czasie wojny i w związku z wojną. Inne wprowadzano „na wypadek” wojny, po to by mogły zaktualizować się dopiero w sytuacji wojennej. Pojęcie czasu wojny można odnaleźć w przepisach polskiego prawa karnego (szczególnie prawa karnego wojskowego) jako znamię typów przestępstw – jako okoliczność modalna czasu popełnienia przestępstwa oraz jako znamię kwalifikujące, przesądzające o surowszej karze.

Słowa kluczowe: wojna; czas wojny; przestępstwo; polskie prawo karne; odpowiedzialność karna